

UDK: 94(497.5-3 Slavonija)"19"
 32-05 Cazi, J.
 32-05 Beker, J.
 Pregledni članak
 Primljeno: 4. 8. 2006.
 Prihvaćeno: 13. 10. 2006.

Josip Cazi, slavonski komunist i Josip Beker, slavonski socijaldemokrat, neka moja razmišljanja o usporednosti

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
 Zagreb, Republika Hrvatska

Autorica u članku uspoređuje djelovanje dvaju političara koje su se istaknule u organizaciji hrvatskoga radničkog pokreta i sindikata, napose tijekom monarhističke Jugoslavije. Josip Cazi je bio komunistički orijentiran, a Josip Beker je pripadao socijaldemokratima. Prvi je zagovarao revoluciju, a drugi reformu društva. Obojica su otpočetak bili vrlo aktivni u Slavoniji. Tijekom Drugoga svjetskog rata prvi je bio član partizanskog pokreta, a drugi je zbog antifašističkog držanja ostao gotovo čitavo ratno vrijeme u zatvoru. Cazi je nakon 1945. napravio značajnu karijeru, dok je Beker živio na margini društvenih zbivanja.

Ključne riječi: usporedne biografije, komunizam, socijaldemokracija, Slavonija

Uvod

Komunistička partija pretvorila se u Socijal-demokratsku partiju poslije 1990. Nije to bila samo promjena imena, već i načina ponašanja. Komunisti, koji su kao jedina politička partija u Hrvatskoj do 1989. apsolutno dominirali političkom scenom, više zapovijedajući nego slušajući glas naroda, prilagodili su se novom demokratskom i globalističkom vremenu te su od starih ideja o rušenju prešli na politiku mijenjanja društva pozivajući se pri tome na želje i potrebe naroda, izbjegavajući govoriti o vrućim temama iz prošlosti negativno.

Zanimljiva je to metamorfoza koju su učinili upravo stari komunisti kakav je bio Račan, vrlo rafiniran i vješt političar koji zna da je glavno da njegova stranka zadrži primarno ili sekundarno mjesto. U tome je i uspio.

Zanimljiva je i metamorfoza vodstva Komunističke partije Hrvatske (KPH) u socijaldemokrate. Ivica Račan, vrlo vješt političar, uočio je da kompromitirani komunisti nemaju šanse u budućnosti u našoj zemlji, ali je isto tako znao da je naš narod uvijek bio eksploatiran i da težnju za političkom

slobodom veže i uz težnju za socijalnom slobodom i pravednim društvom jednakih, te mu je njegujući te ideje uspjelo da svojoj reformiranoj stranci osigura primarno ili sekundarno mjesto u društvu. No i Račan ne govori o prošlosti svoje stranke jer mnogo toga ne bi mogao objasniti. Nikada nisam čula da je spomenuo kako su komunisti, odnosno boljševici, ali i titisti u Jugoslaviji kako monarhističkoj, tako i socijalističkoj bili najveći neprijatelji socijaldemokrata te im nisu dali nikakvu mogućnost da se razviju, gušeći u samom začetku tu ideju. Krajem osamdesetih godina razbijeno je političko jedinstvo komunista pa su počele bujati razne stranke, iznjedrene često od bivših komunista. No zanimljivo je da vodeći ljudi Komunističke partije Hrvatske nisu izmislili novo ime, već su se vratili na sam početak, na 1919. kada je u Beogradu održan Kongres Socijalističke radničke partije (Komunista), koji se na Drugom kongresu 1920. pretvorio u Komunističku partiju Jugoslavije (KPJ). Sada se dogodilo obrnuto i Ivica Račan je napustio 14. izvanredni kongres SKJ u Beogradu u siječnju 1990. i pokrenuo preobražaj Saveza komunista Hrvatske u Socijaldemokratsku partiju.

Mislim da je dr. Bosiljki Janjatović, kao i meni, Josip Cazi bio jedan od najsimpatičnijih komunističkih i sindikalnih rukovodilaca. Dolazile smo s njim u doticaj na znanstvenim skupovima koji su se bavili sindikatima, ali i u Domu sindikata. Prvi put je takav moj susret s Cazijem bio prilikom obilježavanja Drugog kongresa KPJ 1970. godine u Vukovaru jer je Cazi bio na Kongresu 1920 godine. Kasnije je bilo više tih susreta i mislim da je ono što je Bosiljka Janjatović napisala o Caziju vrijedno da nam Cazija kao komunistu, sindikalistu, a i pisca stavi u trajni leksikon naše kulturno-povijesne baštine, a ja ovim člankom želim ponovno podsjetiti na ovu veliku ličnost sindikalnog pokreta.

Stjecajem okolnosti, tj. narudžbom Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" za biografiju, upoznala sam socijaldemokrata Josipa Bekera još pred dvadesetak godina.¹ Beker je bio uvijek socijaldemokrat, angažiran na radničkoj sceni Općega radničkog saveza, odnosno kasnije Ujedinjenoga radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije i za vrijeme Banovine Hrvatske pokretač obnove Socijalističke stranke u Banovini Hrvatskoj. Kao i svi socijaldemokrati i Beker je bio političar s izrazitom nesklonošću za veće borbe. To je dovelo Bekera u sukob s komunistima, ali i radićevcima i premda taj sukob nikada nije eskalirao u otvoreni rat, on je ipak bio stalno prisutan u Bekerovu radu. Poslije 1945. Beker se našao u vrlo nezgodnoj situaciji. Komunisti nisu prihvatili socijaldemokrate kao partnere, te su se žestoko okomili da se niti jedan glas nekoga bivšeg člana socijaldemokracije ne čuje u javnosti i samo malobrojnim su priznate nekakve zasluge, kao na pr. Dušanu Plavšiću. I tu počinje naša priča.

Radeći na spomenutoj bibliografskoj jedinici o Bekeru mislila sam da je Josip Beker već mrtav, pa sam ga tražila u evidencijama groblja. Iznenađila sam se kada sam doznala da zajedno sa suprugom živi u novom umirovlje-

¹ *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb 1983., 603.

ničkom domu kraj Maksimira. Potražila sam ga i on me je vrlo lijepo primio u predvorju doma, te mi je pružio dosta podataka o svojem životu, a odveo me je i u svoju sobu. Ujedno mi je ispričao da smještaj u domu i relativno bezbrižnu starost uz primanje mirovine duguje Josipu Caziju koji mu je pribavio i jedno i drugo. Beker mi je poklonio jednu brošuru s člancima jugoslavenskih liberala u povodu potpisivanja Münchenskog sporazuma i prepuštanja Sudeta Hitleru. Bio je žestoki antifašist i mislim da mu je to pribavilo simpatije Josipa Cazija.

U čitavom međuratnom razdoblju komunisti i socijaldemokrati su bili ideološki suprotstavljeni, ali su počeli kao jedno i danas su se opet stopili u socijaldemokratskim strankama Hrvatske, Srbije, vežući se uz one stranke na zapadu koje su Josipu Bekeru bile najveći uzor.

I Josip Cazi i Josip Beker bili su sirotinjska djeca koja su morala raditi od rane mladosti. Bili su izloženi sličnim utjecajima jer je Cazi proveo ranu mladost u Vukovaru, a Beker u Vinkovcima, a to je područje bilo izloženo sličnim utjecajima u tom razdoblju, iako su do razvojačenja Vinkovci potpadali pod Slavonsku vojnu granicu, a Vukovar je bio uvijek trgovište u kojima su vladali zakoni feudalizma ali je i trgovina imala znatan utjecaj. Oba mjesta, i Vukovar i Vinkovci, bila su trgovačko-proizvodna središta, s dominacijom njemačkog jezika među trgovcima i obrtnicima, ali je multifunkcionalnost i pripadnost raznim vjerama bila karakteristika obaju mjesta. Zbog položaja na Dunavu Vukovar je bio dostupniji socijalistima iz međunarodnoga radničkog pokreta, ali su se ovi utjecaji vrlo brzo prenosili na obližnje Vinkovce. Beker se pridružio socijaldemokratima, a Josip Cazi, ušavši u radnički pokret deset godina kasnije, komunistima i obojica su zadržala ta svoja uvjerenja do kraja života.

Kako su živjela i kako su sindikalno djelovala ova dva velika sindikalna borca? Što se dogodilo u međuratnom razdoblju? Je li bilo pokušaja zbližavanja? Što je onemogućilo to zbližavanje?

1. Razdoblje od 1918.-1920.

Josip Cazi rođen je u Čepinu, 16. ožujka 1907. godine. Bilo je to još uvijek dobro uglednih slavonskih veleposjednika Adamovića Čepinskih,² ali je već

² Pavle Adamović dobio je ugarsko-hrvatsko plemstvo od Karla III. 1714. i bio je podžupan Virovitičke županije. Dobro Čepin stekao je Ivan Kapistran I. darovnicom carice Marije Terezije te je od 1770. nosio pridjevak Čepinski. Obitelj je stekla goleme posjede u Slavoniji, ali su imali posjed i u Bačko-bodroškoj županiji. U Čepinu se istaknuo kao napredan gospodar i inicijator isušivanja močvara oko Vuke. Njegov unuk Bela bio je agronom, ali i skladatelj te je živio u Osijeku, gdje je umro 1934. godine. Bio je sin Oktavije Mihalović, pa je pripadao onim elitnim krugovima koji su planirali industrijalizaciju uz pomoć češkog kapitala, a do 1908. bio je i zastupnik u hrvatskom Saboru. Međutim, dobro Čepin se već 1883. zbog neodržavanja starih nasipa moralo većim dijelom prodati radi plaćanja starih dugova, pa je i Bela bio činovnik u Prvoj osječkoj tvornici šećera, a ne više veleposjednik. (Ante SEKULIĆ, "Adamovići", *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb 1983., 19).

najavljena likvidacija i rasprodaja dobra. Cazijski roditelji bili su bezemljaši, poljoprivredni nadničari, koji su radili na pustarama veleposjednika. No vrlo je rano ostao bez roditelja. Majka mu je umrla 1914., a otac je strijeljan kao vojni bjegunac krajem rata, pa je Josip Cazi neko vrijeme bio u domu za ratnu siročad u Vukovaru, gdje je završio osnovnu školu i onda se kao dvanaestogodišnjak zaposlio u građevinskoj struci, učeći istovremeno strojobravarski zanat.³ Težak život građevinskog radnika i strojobravarskog šegrta usmjerava ga prema komunistima i on je od rujna 1920. aktivan član Saveza komunističke omladine Jugoslavije, da bi uskoro zbog velikog angažmana bio zatvoren i izgnan u rodni Čepin.

Međutim, po svojem prirodnom pozivu Josip Cazi bio je pisac te je njegovo djelo *Licem prema buri* (Beograd, 1953, 1954, Zagreb 1960) koje obrađuje početke revolucionarnog kretanja radničke omladine istočne Slavonije prevedeno na više stranih jezika. Znao je ocrtati vrlo dobro likove policajaca, sudaca, stražara, odvjetnika, trgovaca, obrtnika, radnika radničkih omladinaca i partijskih rukovodilaca.

Josip Beker rođen je u Vinkovcima, 16. listopada 1894. te je tu polazio osnovnu školu i tri razreda gimnazije, a onda se zaposlio kao crtač u Građevnom uredu u Vinkovcima. G. 1914. preselio se u Rumu, gdje je njemačko radništvo bilo dosta dobro organizirano pa je i Beker okupljao radnike u Općem radničkom savezu, čiji je rad bio dopušten već 1917. godine. Josip Beker govorio je i pisao njemački kao hrvatski i to ga je opredijelilo za rad u mješovitim sredinama, kakva je bila slavonska i srijemska, gdje ga je radništvo rado prihvaćalo.

Josip Beker je vrlo brzo nakon ujedinjenja postao funkcionar Općega radničkog saveza u Zagrebu. Uz Vilima Bukšega, koji je u beogradskom Ministarstvu socijalne politike dobio istaknuto mjesto, boravi jedno vrijeme u Beogradu te se dobro upoznaje sa socijaldemokratima u Srbiji koji su kao i radikali zahtijevali najstrožu centralizaciju sindikalnoga socijaldemokratskog pokreta i ne prihvaćajući pretvaranje socijaldemokrata u komuniste do čega je došlo 1920. na Drugom vukovarskom kongresu. Obilazi razna mjesta, drži predavanja i piše u osječkom listu *Socijalista*.

2. Razdoblje od 1920. do 1925.

Cazi je bio prisutan kao mladić Drugome vukovarskom kongresu SRPJ(K) i tu je doživio i prvo krštenje i stekao prvo veliko iskustvo u klasnoj radničkoj borbi. To je vrijeme kada se učvršćuje Vidovdanski ustav i centralizacija i kada se silom nastoji provesti uređenje izglasano Vidovdanskim ustavom, a radikali i demokrati se međusobno bore za vlast. Josip Cazi uspio se vrati-

³ Svoja sjećanja na težak rad građevinaraca objavio je 1940. u zbirci od deset pjesama pod nazivom "Zidari". To su pjesme o zidarima proleterima koji gladni svakog dana traže posao, gradeći raskošne palače bogatima i vjerujući u pobjedu socijalne revolucije.

ti u Vukovar i dovršiti strojobravarSKI zanat. Vukovar je bio jedan od važnih središta radničkog pokreta u zemlji. U tom su gradu komunisti kupili bivši hotel i pretvorili ga u najljepši Radnički dom u zemlji. Bio je prikladan za mnogobrojne društvene aktivnosti i vlasti su dopuštale rad domu, ali su ga istovremeno uništavale davanjima i Dom nakon određenog vremena prelazi u privatne ruke i djeluje ponovno kao hotel. Veće slobode demonstracija u Vukovaru vlasti su dopuštale radi njegove prometne izolacije i lagane kontrole dolaska putnika dunavskim ili željezničkim putem, jer Vukovar nije imao izravnu željezničku prugu već je postojala lokalna pruga od Borova Sela do Vukovara. Ipak svojom energijom Cazi se uspijeva održati kao jedan od organizatora omladinskog športskog društva u Vukovaru, a 1924. je već i tajnik Saveza radničke omladine Jugoslavije, odnosno jedan od organizatora SKOJ-a.

Josip Beker također u tom razdoblju uči, ali je već imao određenog iskustva koji je stekao živeći u Austro-Ugarskoj Monarhiji i doživjevši njezin raspad kao propast najmoćnijeg carstva u ovom dijelu Europe, što je mnoge iznenadilo, ali i poučilo. Govorilo se da je Austro-Ugarska propala jer se nije znala modernizirati, liberalizirati, osloboditi i postaviti poštenije i ravnopravnije prema svim narodima u ovoj velikoj podunavskoj državi. Poučen svime time, a osobito ratom koji je uništio toliko života, Beker je smatrao da je prošlo vrijeme razaranja i da treba samo mijenjati ono što postoji, demokratizirati, poboljšavati. Na takvom poslu Beker je bio vrlo ustrajan. Vrlo ga je pogodila smrt Vilima Bukšega, vođe Općega radničkog saveza, pogotovo stoga što je drugi Slavonac Vitomir Korać postao ministar socijalne politike dakle stavio se u službu režima u tolikoj mjeri da je predvidio da socijaldemokrati obavljaju usluge, razvijajući se od kapitalističkog pokreta preko radničkih komora do radničkih sindikata. Kao Srbin, Korać se čvrsto vezao uz Beograd i tamošnje socijaldemokrate. Josip Beker, kao katolički Nijemac morao je tražiti vlastiti put oslanjajući se na jednu skupinu obrtničkih radnika koji su svoj rad temeljili na socijaldemokratskim tradicijama radničkih društava iz vremena Austro-Ugarske Monarhije. Uređuje *Slobodu* 1921-1922., *Slobodnu riječ* 1922. Piše u *Radničkom glasniku* 1923 i 1924.

3. Razdoblje od 1925. do 1928.

Josip Cazi zapošljava se 1925. u velikoj pilani Našičke d.d. u Zavidovićima. Prelazak u Bosnu bio je za Cazija velika škola. No kontrola nad radom radnika u Bosni je vrlo velika i Cazi uskoro odlazi u središte nove države Beograd, gdje se zapošljava u tvornici "Lokomašin", novoj tvornici koja je trebala biti konkurencija tvornici lokomotiva i mostova u Slavonskom Brodu, a opremljena je također strojevima dobivenima na račun reparacije iz Njemačke. Cazi se u Beogradu priključio revolucionarnim nezavisnim sindikatima, dakle sindikatima preko kojih djeluju komunisti. Od 1926. Cazi se nalazi u vodstvu SKOJ-a i sekretar je mjesnog komiteta i okružnog komiteta. Odlazi

1927. na ilegalni partijski tečaj u Zagrebu, te je među ostalima slušao i izlaganja Josipa Broza, a povezivala ih je i ista struka strojobravora. Josip Broz Tito radio je naime u mlinu u Velikom Trojstvu kraj Bjelovara 1921. do 1926. godine, te se nakon zabrane Nezavisne radničke partije Jugoslavije u drugoj polovici 1924. zaposlio u rujnu 1925. uz pomoć nezavisnih sindikata u brodogradilištu u Kraljevici gdje uskoro postaje tajnik partijske organizacije brodogradilišta, tajnik sindikalne podružnice a ubrzo i članom Okružnog komiteta za Hrvatsko primorje. Međutim već 1926. zbog štrajka mora napustiti Kraljevicu pa radi u Beogradu u Savezu radnika metalske industrije i obrta, a nakon kraćeg rada u tvornici vagona u Smederevskoj Palanci odakle je otpušten kao "opasan komunista i agitator" dolazi u Zagreb gdje postaje tajnik Oblasnog sekretarijata radnika metalne industrije obrta.

Međutim, krajem 1927. otkrivena je u Zagrebu ilegalna tiskara lista *Mladi boljševik*, pa je Cazi bio osuđen na pet godina zatvora, i robija u požarevačkoj kaznionici izdržavši potpuno čitavo vrijeme robije te je pušten na slobodu tek 1932. godine

Josip Beker je, pak, tajnik Općega radničkog saveza u Zagrebu i ima pristojnu plaću. Sudjeluje u uređivanju *Radničkog glasnika* 1924., *Crvene zastave* 1925., *Radničkih novina* 1926. Piše u *Crvenoj zastavi* 1925. i 1927., *Crvenom kalendaru* 1925., 1927. i 1929., *Radničkoj zaštiti* 1927.-1930., te *Socijalnoj misli* 1928. i 1929. Međutim, njegove metode rada vrlo se razlikuju od rada V. Haramine koji izdaje novine i nastoji apsolutno dominirati socijaldemokratskom scenom, uključen je u rad Radničke komore i rad ustanove socijalnog osiguranja te ima puno posla pri pokušajima da prisili poslodavce da se pridržavaju inače vrlo pozitivnog Zakona o zaštiti radnika i Zakona o socijalnom osiguranju. Unatoč relativno dobrim zakonima, njihovo je nepridržavanje strahovito utjecalo na položaj radnika i to je došlo do izražaja u izvještaju o dvogodišnjem radu Općega radničkog saveza (ORS) Jugoslavije pod nazivom "Položaj industrijskih radnika u Jugoslaviji", koji je prepun podataka o radu ove jugoslavenske reformističke organizacije.⁴ Naime, na konferenciji ORS-a 4. travnja 1926. izabran je izvršni odbor, te je predsjednik bio Vilim Haramina, potpredsjednik Špiro Gojšina, tajnik u Beogradu Sima Kotur, tajnik u Zagrebu Josip Beker, a blagajnik u Zagrebu Gojko Berberović. Član Nadzornog odbora u Zagrebu bio je Franjo Havelka, što govori da su češki socijaldemokrati bili u dobrim vezama s ORS-om, a Beker je iznimno cijenio Masaryka i ono što je stvorio u Čehoslovačkoj.⁵ Beker u tom vremenu izvještava o položaju radnika i u nekim publikacijama Sindikalne internacionale i Međunarodnog biroa rada u Ženevi.

⁴ Bogdan KREKIĆ, Josip BEKER, "Položaj industrijskih radnika u Jugoslaviji" [Prikaz], *Radnički pokret*, III/1928., br. 4-5, 154-155.

⁵ U izvješću je navedeno da ORS ima 6.932 člana, od čega u Hrvatskoj i Slavoniji 3.232, Bosni i Hercegovini 1.931, Sloveniji 700, Srbiji i Vojvodini 654 te Dalmaciji 265. (J. BEKER, *Položaj industrijskih radnika u Jugoslaviji*, Beograd 1928., 117).

No zbog socijaldemokratske ideologije Beker je uvijek u sukobu s komunistima koji traže revoluciju, služeći se bombama i oružjem, što je osobito došlo do izražaja u drugoj polovici 1928. godine kada je uhićen i Josip Broz Tito i kad je početkom 1929. uvedena Aleksandrova diktatura.

4. Razdoblje od 1929. do 1934.

Josip Cazi je čitavo vrijeme velike svjetske krize u požarevačkoj kaznionici.

Iako su to bile teške godine, Cazi je upravo u kaznionici proširio svoje znanje čitajući knjige do kojih je mogao doći, prošavši takozvani "Komunistički univerzitet" i upoznavši se dosta dobro s komunističkom doktrinom. Kada je 1933. izašao iz zatvora, bio je ideološki posve izgrađen, žestoki buntovnik i protivnik postojećega kapitalističkog poretka, koji se učvrstio u Jugoslaviji. Kao mjesto boravka određen mu je 1933. Vukovar i Cazi se uspijeva zaposliti u tvornici cipela i gume "Bata" u Borovu.

Ubrzo shvaća da mu je dužnost opisati način na koji ova tvornica radi, izgrađena u Borovu upravo zato da bi se radnici mogli držati u potpunoj izolaciji i kontrolirati njihov život kako bi svu energiju uložili na stvaranje kapitala vlasniku. Pod pseudonimom Nikola Vlaški objavio je u Vukovaru 1934. brošuru *Položaj i zahtjevi Batinih radnika*. Činjenice iznesene u ovoj knjizi zaprepastile su tadašnju javnost, a Josip Cazi se pobrinuo da se ne zaboravi način na koji poslodavac drži svoje radnike pod kontrolom, a koji ne zaostaje ni u čemu za onima koje su primjenjivali Taylor, odnosno Ford u tvornicama automobila, s time da su se tamo već uspjeli formirati sindikati koji su branili radnike, a u Batinoj tvornici u Borovu Bata nije dopuštao sindikalnu organizaciju. Josip Cazi nije dao da se način iscrpljivanja radnika u ovoj najvećoj tvornici cipela, koja je opskrbljivala cijelu jugoistočnu Europu i Bliski istok zaboravi, pa osniva partijsku ćeliju, a počinje izdavati i list organiziranih "Batinih" radnika 1934. *Saradnik*. Otpušten je iz tvornice pa dolazi u Zagreb i postaje oblasni sekretar Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Hrvatske ali i član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku. I njegova knjiga *Vukovar u klasnoj borbi* (Zagreb, 1955.) najbolji je izvor o radničkoj povijesti Vukovara, živo svjedočanstvo Josipa Cazija o gradu njegove mladosti. Dakako, uprava Bate bori se svim sredstvima protiv Cazija te ga uspijeva 1936. dvije godine udaljiti od rada u sindikatima.

Josip Beker za vrijeme velike svjetske krize živi i radi u Beogradu s time da ne doživljava krizu u njezinoj punoći, jer je u Beogradu građevinska djelatnost umanjivala nezaposlenost, a i državni fondovi su intervenirali na sindikalnom planu. Ipak, strah od gubitka posla, a i zabrana svih stranaka na nacionalističkoj osnovi, onemogućava čak i rad sindikata, pa čak i onih koji nemaju u svom sadržaju ništa nacionalističko, kakav je Opći radnički savez (ORS.) Za diktature nema okupljanja radnika, nema štrajkova ni tarif-

nih pokreta, sindikalne raznovrsnosti. Beker uređuje beogradske *Radničke novine* i vjerojatno je najbolji poznavalac položaja radnika u vrijeme velike svjetske krize, jer ipak je bio slobodan u kretanju kao režimski sindikalist. Uporište njegova rada bilo je među drvodjelcima i šumskim radnicima, no za vrijeme krize broj tih radnika se jako smanjuje.

Beker dosta piše, te mu nalazimo radove u *Radničkoj zaštiti* 1933., *Knjižarstvu* 1931., *Novoj knjizi* 1931., *Slobodnoj tribuni* 1931. i *Privatnom namješteniku* 1933. Tim člancima samo registrira određene pojave u radničkom pokretu, ali nema važnijih prijedloga.

Zbog nepoznatih razloga Beker se 1931. vraća u Zagreb, te se zaposlio u Središnjem uredu za socijalno osiguranje radnika u Zagrebu, što mu omogućava da koristi njihovu bogatu biblioteku, koja je poslije 1945. preseljena u Beograd. Rezultat praćenja onog što se događa u Njemačkoj navodi ga na pisanje brošure *Naš front. socijalizam ili fašizam* (Zagreb, 1934.) koju objavljuje je u biblioteci Naš front.⁶ Ova knjižica analizira privrednu krizu i njezin karakter sa zaključkom da je društveni razvoj dosegnuo stupanj koji više ne podnosi "svojevoljni kapitalistički individualizam i anarhiju" te skreće ili prema socijalizmu ili prema fašizmu. Beker uočava da je svijet postao pozornica teških sukoba i vrlo je neprimjereno njegovu socijaldemokratskom gledištu da je započela "borba svih protiv svijeta da se klasne suprotnosti stalno zaoštavaju" (str. 3). Upozorava da kapitalizam klasni antagonizam nastoji paralizirati međunarodnim političkim sukobima i da se piše o razoružavanju, a da se zapravo svijet na sve strane naoružava "...u jednom tempu bez predaha" (str. 4). Beker svrstava u istu skupinu njemački nacionalsocijalizam, austrijski klerofašizam i talijanski fašizam ističući da se sve fašističke "revolucije" osnivaju na političkim prijevarama. Pod blagoslovom demokratskih zakona koji su poslije rata tim zemljama jamčili punu političku slobodu ove negativne snage prikupljaju svoju snagu, pozivajući se u svom radu stalno na jednakopravnost i političke slobode, iako su upravo tom civiliziranom poretku već onda spremali smrt (str. 8-9). "Ali kada su se domogli vlasti, kada su postali gospodari državne sile, onda su razvili jedan bjesomučan i okrutan teror uništavajući sve protivničke pokrete na jedan neobično nekulturan način." (str. 9). Beker, dakle, na samom početku dolaska Hitlera na vlast uočava da je fašizam iskoristio parolu da on spašava kapitalistički ekonomski sustav, koji je tijekom krize cijelo društveno uređenje dogurao u bezizlaznu situaciju, od boljševičke katastrofe. Beker zatim uočava da je obrana socijalističkih sindikata preslaba i da su radničke sindikalne organizacije u Italiji, Njemačkoj i Austriji opustošene, te da se nitko ne može boriti za svoja prava jer je fašizam likvidirao svaku borbu na klasnoj osnovi (str. 10). Fašizam ističe harmoniju radničke i vladajuće klase što je

⁶ U ovoj biblioteci koju je izdavala *Radnička štampa k.z. iz Haulikove 10/IV.* izašle su još i knjige Mirka KUS-NIKOLAJEVA, *Antisemitizam bez maske*; Milivoja MAGDIĆA, *Pravo lice klerikalizma*, Bogdana KREKIĆA, *Slobodni ili fašistički sindikati?*, S. M. ŠTEDIMLIJE, *Umjetnost i radnička klasa*, te rad Spectatora *Masonerija i crkva*.

posve protivno socijalizmu koji smatra da harmonije između rada i kapitala ne može biti "sve dok bude postojao privatno-pravni poredak t.j. dok sredstva za proizvodnju ne pređu iz posjeda sadašnjih njenih vlasnika u zajedničku društvenu svojinu" (str. 11). I tu Beker upada u zamku, jer navodi ciljeve komunizma kao ciljeve socijalizma. Beker postavlja, ali ne zatvara pitanje kojim putem treba krenuti. Ističe da se socijalistički pokret u Jugoslaviji razvijao poslije Prvoga svjetskog rata također pod posebnim prilikama. A onda je došao 6. siječnja 1929. i socijalistički politički pokret likvidiran je zajedno sa svim ostalim partijsko-političkim ustanovama. Osnivanje stranaka postalo je vezano uz principe državne politike, tj. raditi mogu samo one stranke čiji su politički ciljevi u suglasnosti s tim principima. Do 1931. postojala je samo jedna takva državna stranka, (Jugoslavenska nacionalna stranka) a onda je stvorena i druga (Jugoslavenska radikalna stranka). No obje su građanske, ambiciozne da drže političku i gospodarsku vlast i one pretendiraju na sve društvene klase naglašavajući potrebu uspostave harmonije, suradnje između grupa (str. 14). Zadatak ovih stranaka je ubrzati proces potpunoga državnog unificiranja i Beker uočava da iako se tako ne čini, da je u dubini cijele te akcije gospodarski cilj u korist fašističkih zemalja, prekid nastavka industrijalizacije, zaustavljanje rasta radništva i vraćanje zemlje u položaj izvoznika poljoprivrednih proizvoda i ruda. Beker smatra da je velika kriza bacila naše radništvo u veliku bijedu, ali da to radništvo ne može povesti borbu kakvu može voditi radništvo u razvijenim zemljama gdje je kulturni stupanj radnika mnogo viši. On ističe da je naše radništvo proletarijat prvog naraštaja (str. 18). Kvalificirano radništvo čini tanki sloj, a upravo je taj sloj činio osnovu predratnoga radničkoga političkog i sindikalnog pokreta. Navodi da je u veljači 1934. održana opća zemaljska konferencija za obnovu Socijaldemokratske stranke Jugoslavije u Beogradu i da je bilo 175 delegata iz cijele zemlje, više predstavnika Socijalističke radničke internacionale i donesena je odluka da se hitno pristupi obnavljanju socijaldemokratske stranke, kako bi se paralizirale fašističke tendencije (str. 20-21.). Beker odmah zatim piše da ti napori nisu uspjeli i da obnavljanje Socijaldemokratske stranke nije dopušteno, a to su saznali tek iz građanskog tiska. Beker uočava da je time otvoren put ekstremnim pokretima i uočava mogućnost da i u nas može nastati nešto slično što se dogodilo u Austriji gdje su austrijski kršćanski socijalisti onemogućili pozitivan razvoj socijalizma u Beču. Beker smatra da i u nas ima sličnih tendencija i da su upravo radnički strukovni savezi izbacili parolu antimarksističkog fronta na izborima za Radničku komoru 1933., a tu parolu njeguju sada jugoslavenski nacionalni sindikati (27). Ti su sindikati, prema Bekeru, nastali još 1929., ali nisu povelili nit jednu uspješnu akciju već se bore protiv socijaldemokracije, a na zadnjem kongresu 1934. predložili su da se nacionalni sindikati pretvore u političku partiju i da se provede "Jugoslavenska akcija". Bekera sve to podsjeća na njemački nacionalsocijalizam. Beker smatra da je naša scena vrlo kompleksna jer uz klerofašiste, jugofašiste postoje još i frankofašisti. Beker smatra da je jedini spas okupljanje u Ujedinjenom radničkom sin-

dikalnom savezu Jugoslavije i rad na kulturnom prosvjećivanju radnika te radu na društvenoj obnovi (29). Uzore za ovaj rad traži na zapadu, ponajviše u Engleskoj.

No od ideje, od ovoga Bekerova programa do realizacije bio je dalek put posut trnjem i otporima koji oslabjeli socijaldemokrati Hrvatske i Jugoslavije nisu mogli prijeći, destrukturnirani i sami svakidašnjom službenom politikom vlada. Vladi je bilo najvažnije da sanira veliku svjetsku krizu te otvara, a onda i jača iz godine u godinu sve više suradnju s Hitlerovom Njemačkom, unoseći u rad svojih sindikata dosta fašističkih elemenata.

Iako Josip Beker mnogo radi među radništvom, njegov rad je nekako sterilan i bez rezultata, a sve više jačaju protivnici socijaldemokracije, među kojima su i komunisti.

5. Razdoblje od 1935. do 1941.

To je vrijeme obilježeno jakim izvozom poljoprivrednih sirovina, stoke i rude u Treći Reich, ali dakako uz vrlo jaku eksploataciju radnika. Naime, tijekom Velike svjetske krize nadnice radnika su jako snižene i trebalo se u svakoj pojedinoj grani i gotovo u svakom poduzeću boriti za povišenje zarada, odnosno satnica. Bila je to teška borba u kojoj je natjecanje više različitih sindikata umanjivalo uspjeh i gotovo onemogućavalo uspješnu borbu, a teškoće tih borbi odlično je obradila Bosiljka Janjatović u nekoliko svojih radova.⁷

Godine 1936. započinju snažne tarifne akcije radništva u čitavoj zemlji jer gospodarske prilike su dopuštale da se plaće radnika povise i formiraju na razini dostojnoj čovjeka. I upravo kada su ovi štrajkovi dosegli kulminaciju, Cazi biva udaljen iz radničke sredine. Zbog aktivnosti u "Bati" Cazi je 1936. osuđen na 22 mjeseci teške robije koju je izdržavao u Staroj Gradiški. Izlazi tek 1938., dakle u vremenu kada je već u kolovozu 1937. formirana Komunistička partija Hrvatske i kada je Tito na traženje Politbiroa KPJ u Parizu preuzeo vodstvo KPJ, ali je to i vrijeme kada je u Staljinovim čistkama nestao značajan dio komunista iz Jugoslavije, velik broj komunista iz Hrvatske i Srbije.

Tito organizira KPJ po ruskom uzoru spriječivši njezino raspuštanje koje su tražili neki članovi Kominterne zgroženi problemima i velikim gubicima komunista u progonima režima.

Cazi nakon izlaska iz zatvora opet nalazi posve promijenjenu političku scenu i Kongres URSSJ-a 1938. pokazuje svu složenost sindikalne scene. KPJ objavljuje znameniti proglas *Za mir, nezavisnost i slobodu* u povodu

⁷ Nikica BARIĆ, "Janjatović, Bosiljka", *Hrvatski biobibliografski leksikon*, 6, Zagreb 2005, 349. Izradila je *Povijest sindikalnog pokreta tekstilno-odjevnikih radnika Hrvatske 1919-1941*, Zagreb 1988. i *Kožarsko-prerađivački radnici u sindikalnom pokretu Hrvatske 1919-1941.*, Zagreb 1989.

priključenja Austrije Trećem Reichu, a Tito na početku svibnja 1938. osniva od mladih kadrova Privremeno vodstvo KPJ, dobivši njegovu potvrdu u Kominterni tek u siječnju 1939.

No stvaranje Banovine Hrvatske ponovno zahtijeva sposobnost prilagođavanja novostvorenim političkim uvjetima i na V. zemaljskoj konferenciji koja je održana u Zagrebu 19.-23. listopada 1940. u prisutnosti 110 delegata kada su izrađeni važni zaključci o najvažnijim problemima društva. Predviđa se mogućnost izbijanja skore revolucije u Jugoslaviji, a izabran je Centralni komitet KPJ i Tito za generalnog sekretara. Utvrđena je fašistička i nacistička opasnost kao najveća opasnost za porobljavanje južnoslavenskih naroda. Stvorene su pripreme za borbu.

Cazi sudjeluje u svim tim događajima, uključen više ili manje u određene akcije, pa se 1940. morao povući u ilegalnost i rukovoditi osnivanje ilegalnih sindikata nakon zabrane URSSJ-a, i nakon što je u *Glasi sindikalno organiziranih radnika* objašnjavao stajališta iskusnoga sindikalnog borca u novim uvjetima. Da se nije povukao u ilegalnost, bio bi zatvoren.

Josip Beker od 1935. do 1938. pokušava osmisliti politiku socijaldemokrata u sklopu Ujedinjenoga radničkoga sindikalnog saveza Jugoslavije, gdje je ORS jedan dio. Piše manje članke 1937. u *Privatnom namješteniku*.

Međutim, Anschluss tj. spajanje Austrije s Hitlerovom Njemačkom i stvaranje Trećeg Reicha početkom 1938., a onda i Münchenski sporazum kojim Čehoslovačka ostaje bez svoje utvrđene granice, a onda i građanski rat u Španjolskoj upućuju na to da se Europa nalazi na pragu novoga velikog rata.

Beker mnogo očekuje od stvaranja Banovine Hrvatske. Ponovno uređuje *Slobodnu riječ* 1939. i 1940., a taj list financira "Radnička štampa". List se tiska u tiskari Bekerova brata Dragutina Bekera u Gundulićevoj 18. Prema uzoru na Miškininu knjižicu *Zašto hrvatski seljak nije komunist* (Zagreb, 1938.), Josip Beker piše knjižicu *Zašto su socijalisti protiv boljševika* (Zagreb, 1940.).⁸ Oba navode antiklerikalne i antifašističke razloge, ali i suprotstavljane postojećem kapitalističkom poretku.

U tom je vremenu primjetan njegov rad kao tajnika akcijskog odbora za obnovu Socijalističke stranke u Banovini Hrvatskoj, te je objavio u Zagrebu 1940. knjižicu *Socijalisti za demokraciju*. Beker prvo objašnjava što su ideje demokracije. To je "težnja za slobodom, ravnopravnošću i socijalnom pravdom". Kaže da je danas svijet dobro upoznat s demokratskim idejama i da su ideje demokracije stare koliko i ljudska kultura. Demokracija je vraćala ljudima dostojanstvo. No Beker upozorava da demokracija želi i slobodu radnog naroda uopće. Misli da marksizam nije nespojiv s demokracijom, iako takvo mišljenje općenito vlada (str. 5), ali dakako pod uvjetom da

⁸ Vrlo je zanimljivo da u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice nema kartice s tim naslovom. Vjerojatno je s obzirom na obavezni primjerak knjižica bila, ali i nestala iz fonda knjižnice.

se marksizam ne shvati kao diktatura proletarijata, te da od Marksova nauka treba uzeti ono što se tijekom vremena pokazalo kao trajna vrijednost. Prvi put Beker otvoreno izjednačuje boljševizam s fašizmom i nacionalsocijalizmom (str. 6). Da bi opravdao ovo svoje uvjerenje Beker govori o povijesti boljševizma i snažan mu je dokaz za to poistovjećivanje ugovor između Trećeg Reicha i Sovjetskog Saveza 1939. uoči napada Hitlera na Poljsku kada je dogovorena podjela Poljske, te to navodi kao "boljševičko skidanje maske". Beker je vrlo oštar kada ističe da su komunisti nepovratno izgubljeni za stvar demokracije (str. 9). Smatra da su svojim privremenim pristajanjem uz demokraciju u vrijeme stvaranja Narodne fronte u Francuskoj, ali i drugdje, uspjeli osvojiti radničku javnost i time oslabiti pravu socijaldemokraciju. Beker, prema svemu sudeći, nije protivnik marksizma, ali je protivnik boljševizma. On piše: "Već punih četrdeset godina ja sam živio u kapitalističkim zemljama, pobijao kapitalizam. Ali protiv boljševizma mogao sam se boriti samo zato, jer sam do sada uvijek još imao sreću, - što naročito ističem - da sam živio u jednoj neboljševičkoj zemlji." (str. 12). Trebalo je imati hrabrosti pa uočiti tada tj. 1940. sličnost između nacionalsocijalizma i boljševizma. Piše: "Na razumnog čovjeka ne može utjecati činjenica, što u Sovjetskoj Rusiji nema buržoazije, nego samo poslušnih i režimu uvijek odanih činovnika. Time se ne može nadoknaditi gubitak slobode, niti to za misaonog čovjeka može biti osnovica moralnog zadovoljstva. sloboda se ničim ne može nadomjestiti, čak ni materijalnim blagostanjem, jer tek u slobodi čovjek može urediti život onako, kako to njemu dostoji. Međutim iskustvo pokazuje: blagostanja nema u diktaturama. Pogledajte redom zemlje diktatura i opazit ćete, da su to većinom zemlje, koje svom narodu ne mogu dati ni kruha ni slobode." (str. 14). Očito je Beker pratio Krležinu istinu o boljševizmu prilikom akcije "Antibarbarus" kada je zbog napada na boljševičko nasilje bio udaljen iz Komunističke partije Jugoslavije. No pitanje je koliko je pisanje Bekera iz 1940. utjecalo na Josipa Broza Tita 1948. Beker piše 1940: "Radnici u zapadnoj Evropi sve više stižu uvjerenje, da se treba odreći vjere u sovjetsku Rusiju kao zemlju socijalizma. To doduše nije posve lako. Trebao je izbiti ovaj rat⁹ da krinka padne, jer je za mnoge teško, koji su do posljednjeg časa vjerovali da se tamo u porođajnim bolovima rađa nešto novo i veliko. Ali to je zapravo bila ona velika iluzija, koja je na kraju donijela toliko razočaranja. Danas je jasno, da se u Sovjetskoj Rusiji radi o režimu, koji želi da se pošto poto održi, da se učvrsti i da je radi toga posegnuo za surovim imperijalizmom. Ovakvu politiku moraju svim snagama pobijati svi pravi i uvjereni pristaše slobode i demokracije. Socijalisti, koji su uvijek bili protivnici boljševika i koji su se neprestano protiv njih borili, nisu izdajnici radničke klase, nego borci za njenu slobodu." (str. 15). Beker zaključuje svoj rad da je socijalizam moguće ostvariti samo demokracijom. I doista, kada se pogleda povijest tada se vidi da su socijaldemokrati dali veliki prilog

⁹ Misli na napad Njemačke na Poljsku uz podjelu Poljske između Rusije i Njemačke.

borbi za napredne političke ideje i da su bili predvodnici onog procesa koji se u zapadnim državama Europe vodio već od Francuske revolucije.

Stoga napadan sa svih strana Josip Beker objavljuje 1940. još jednu knjigu u obranu zapadne demokracije, a to je *Engleska radnička stranka i svjetski događaji* (Zagreb 1940). U ovoj knjižici Beker opisuje što je sve Laburistička stranka, osnovana 1900. i oslobođena od marksističke ideologije, pridonijela demokratizaciji britanskog carstva, izradi socijalnih zakona, slobodi tiska, slobodi koalicije, utvrđivanju 10-satnoga radnog dana i uopće imala golem utjecaj na politički razvitak Velike Britanije. Upozorava i na njezin utjecaj na ratne prilike u Engleskoj kada je proizvodnja organizirana tako da nema ratne dobiti niti neograničene vlasti nad sredstvima za proizvodnju, te iz svega izvire Bekerovo uvjerenje da je takva socijaldemokracija neuništiva.

Nije razumljivo zašto su ova Bekerova pisanja naišla na tako slabiji odjek. Vjerojatno razloge treba tražiti u povijesti naše socijaldemokracije, u izglasanju ratnih kredita tijekom Prvoga svjetskog rata, i u suradnji s radikalnim beogradskim vladama poslije njega. Iako su dobro pisali, a imali su i određenu materijalnu moć preko ustanova socijalnog osiguranja i radničkih komora, oni nisu uspjeli ponovno zadobiti povjerenje radničke klase. Došli su na marginu radničkog pokreta i tamo se zadržali. Njihovo pisanje nije prolazilo u vremenu kada se pripremao najveći svjetski ratni sukob u povijesti.¹⁰

6. Razdoblje Drugoga svjetskog rata

Josip Cazi odlazi u partizane već krajem 1941. godine. Postaje u Lici rukovodilac partijskog biroa u bataljunu Marko Orešković. Godine 1942. je komesar 2. ličkog partizanskog odreda. Onda je prebačen u voljenu Slavoniju i djeluje kao komesar 2. slavonskog odreda, a zatim kao rukovodilac Agitpropa, odnosno glavno lice zaduženo za agitaciju i propagandu u vojnim jedinicama, ali i u narodu. U tom svojstvu je i urednik i suradnik mnogih partizanskih listova.

Znajući da treba stalno raditi u narodu i za narod, on 1942. osniva kulturno-prosvjetnu sekciju koja je kasnije dobila ime kazališna družina "August Cesarec", za koju je pisao i tekstove i skečeve. Bio je vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a te član Oblasnog NOO-a za Slavoniju 1943. godine. Piše odlične pjesme *Iz slavonske žetve 1944.* (Osijek 1944). i *Pred žetvu* koje su učinile više za žetvene radove nego proglasi komesara. Te pjesme odaju Cazijevu burnu prirodu koja može ponijeti i potaknuti i na rad i na borbu. Bilo je u njemu mnogo ljubavi i ljudi koji su ga poznavali te su ga voljeli.

¹⁰ Mihailo RAJKOVIĆ, "Socijalisti i demokracija", *Radničke novine*, 1940., br. 13, 4.

Josip Beker je iskazao vrlo intenzivno svoje antifašističko raspoloženje te je gotovo čitavo vrijeme rata bio u zatvoru. Socijaldemokrati su u tom razdoblju doživjeli svoj potpuni slom. Ili su se posve povukli iz politike kao Vitomir Korač¹¹ ili su se priklonili vladajućem režimu, kao Živko Topalović u Beogradu. Beker je učinio ovo prvo, što ga je stajalo da je čitavo vrijeme rata bio u zatvoru te je jedva preživio rat. Zatvorio se je u sebe, povukao i nestao s javne scene. Doživio je istu sudbinu kao i socijaldemokracija u Hrvatskoj koju su potisnuli ratoborniji, ali i mlađi komunisti kao što je bio Josip Cazi koji je posjedovao onu nutarnju snagu i pjesnika i borca.

7. Razdoblje poslije 1945. godine

Josip Cazi ulazi 1945. u svoje najplodnije razdoblje. Referirao je 1945. na osnivačkom Kongresu jedinstvenih sindikata u Beogradu jer je bio član Centralnog odbora ovih sindikata. Od 1945. do 1948. bio je ministar lake industrije Jugoslavije, dakle one industrije koja je trebala proizvoditi potrošnu robu za narod. Od 1951. do 1952. je ministar mašinogradnje i u tom svojstvu je zaslužan da je i Hrvatska dobila nešto od industrije koja se počela osnivati u tadašnjoj jugoslavenskoj državi.

No najviše mu na srcu leže sindikati. Izabran je za potpredsjednika Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske, a od 1952. do 1956. je predsjednik Gradskoga sindikalnog vijeća Zagreba te je najbliže surađivao s Većeslavom Holjevcem. Od 1956. do 1963. već je predsjednik Republičkog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije za Hrvatsku, zastupnik u Saveznoj skupštini i Saboru Hrvatske, sudac Ustavnog suda Jugoslavije (1963.-1967.), član CK SKJ i član CK SKH od Drugog kongresa do 1968., a onda i član Federacije. U svim tim zaduženjima Cazi je često istupao i intervenirao u korist ljudi iz Hrvatske i njihovih ustanova, pokušavajući utjecati na uspostavu ravnoteže u međurepubličkim odnosima. Primio je mnoga odlikovanja i ordene.¹²

Bio je prvi urednik lista *Rad* 1945. i zaslužan je za osnivanje izdavačke kuće pod tim naslovom u Zagrebu. Iako je ta kuća izdavala uglavnom prijevode s ruskog jezika, ipak je objavila i nešto djela domaćih autora koji su tako dobili mogućnost tiskanja svojih radova. Iako je cenzura, a i autocenzura, bila jaka ipak se ne smije ovu socijaldemokraciju ocijeniti kao posve negativnu. Cazi je bio član redakcije *Crvene zvijezde* od 1948. do 1950. Objavio je više zbirki pjesama *Jaram i okovi* tiskane 1969., kao i nešto kasije *Jaram i tamnice*. Mnoge svoje pjesme objavljivao je u pojedinačnim edicijama od 1935. dalje pa do smrti i više puta.

¹¹ Vitomir Korač, jedan od vođa socijaldemokrata u Hrvatskoj, živio je do smrti na svojem imanju na Fruškoj gori. Živko Topalović uključio se, pak, u rad kvislinške vlade u Beogradu.

¹² Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Cazi, Josip", *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb 1989., 606-607.

No mislim da je Cazi ipak najviše volio spoznaju kako su se razvijali sindikati na našim prostorima. Iako je uspio okupiti čitavu četu suradnika koji su radili u sindikatima, koji su prepisivali članke iz sindikalnog tiska i uvezivali Caziju u knjige koje je onda dobivao na stol da bi mogao napisati svoje sindikalne povijesti koje iznose oko tri i pol tisuće stranica.¹³

Naslava nije malo i nabrojiti ću samo knjige kronološki kako su izlazile: *Građa za povijest sindikalnog pokreta u Hrvatskoj*, 1-2, (Zagreb, 1955.-1956.); *Prva radnička društva u Hrvatskoj (1860-1880)* (Zagreb, 1957.); *Počeci modernog radničkog pokreta u Hrvatskoj (1880-1895), I-II*, (Zagreb, 1958); *Komunistička partija Jugoslavije i sindikati* (Beograd, 1959.); *Revolucionarni sindikati Jugoslavije (1919-1920)* (Beograd, 1959.); *Radnički pokret Hrvatske 1860-1895*. (Beograd, 1962.); *Nezavisni sindikati (1921-1929), 1-3*, (Zagreb, 1962.-1967.); *S puta reformizma na put klasne borbe, I* (Zagreb, 1977.), *URSSJ i rad komunista u njemu, II* (Zagreb, 1978.) i konačno *Razvoj sindikata u sklopu ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije, III* (Zagreb, 1980.). Nekoliko je knjiga posvećeno i suvremenim sindikatima: *Radnička klasa i upravljanje privrednim poduzećima* (Zagreb, 1952.). Iako ova djela nisu priređena na način kako bi to učinio znanstveni radnik, te često nedostaje izvor ili potrebna bilješka, ipak ona sadrže golemo bogatstvo o povijesti našega radničkog pokreta koje će - nadam se - jednog dana potaknuti nekoga novog, suvremenog istraživača da izradi potrebnu sintezu u jednom malom obujmu i da naglasi što je sve utjecalo na rad naših sindikata u zemlji, a što je dolazilo iz inozemstva. Bosiljka Janjatović učinila je kao moderni i školovani povjesničar na ovom planu puno, što se može vidjeti iz njezine bibliografije objavljene u ovom zborniku, ali mislim da nije u cjelini izvršila svoju zadaću niti dovršila ono što je zamislila, jer su sindikalne teme poslije 1990. postale nezanimljive, a vjerojatno i nepotrebne onima koji su restaurirali kapitalizam. Josip Cazi je svakako učinio ono što je mogao s obzirom na svoje obrazovanje. Imao je golemo iskustvo i spoznaje, ali mu je nedostajalo ono znanje koje se dobiva samo dugotrajnim školovanjem. Ne znam znaju li današnji sindikalni rukovodioci ovaj Cazihev opus i znaju li ga iskoristiti zbog njegovih nedostataka.¹⁴ Ili je namjerno prešućeno ovo divovsko Cazijevo djelo kako bi moderni neokapitalizam mogao ponovno zauzeti svoj carsko prijestolje neograničene eksploatacije.

Josip Beker je izašao iz zatvora 1945., ali se ogradio od rada komunista i partizana. Radio je kao namještenik u nekim poduzećima, ponižen, jadan, bojeći se da ga netko ne okrivljuje zbog njegove socijaldemokratske prošlosti i

¹³ Znam da je takav posao radila dr. Cvetka Knapić, koja je dulje vrijeme bila tajnica za znanost u Ministarstvu prosvjete, a onda i tajnica Instituta za suvremenu povijest (1988.-1991.).

¹⁴ Vidi: B. JANJATOVIĆ i dr., *Josip Cazi - Život za revoluciju*, Zagreb 1987.; B. JANJATOVIĆ, "Povijesna literatura o sindikalnom pokretu u Hrvatskoj između dva rata", *Časopis za suvremenu povijest*, II/1970., br. 1, 151-152.; Vlado OŠTRIĆ, "Rad na povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj 1945-1961.", *Časopis za suvremenu povijest*, 6/1974., br. 3, 99-119. itd.

uslugama vlasnicima poduzeća u međuratnom razdoblju uvijek je nastojao umiriti, pomiriti i riješiti spor sporazumom uz male ustupke na obje strane.

Ipak se uključio u uredništvo *Glasa rada* 1945., pri čemu Bekerova stajališta o društvu i društvenom uređenju nisu bila prihvatljiva ljudima na vlasti. Sugerirano mu je da se više ne bavi pisanjem, jer da način njegova rada niti ideje nisu više iskoristive. Bio je umirovljen 1950. s vrlo niskom mirovinom, koja mu nije omogućavala pristojnu starost, pogotovo zato što je imao i suprugu. Našavši se u vrlo velikim materijalnim neprilikama, bolestan i jadan, zamolio je za pomoć Josipa Cazija i ovaj mu je našao mjesto u novo-sagrađenom umirovljeničkom domu kraj Maksimira gdje je sa suprugom boravio u lijepoj, toploj i zračnoj sobi, potpuno zbrinut. Josip Cazi se pobrinuo da Bekeru boravak u domu ne bude ugrožen nemogućnošću plaćanja. Umro je krajem 80-ih godina u dubokoj starosti.

Zaključak

Josip Cazi imao je burnu i vrlo uspješnu karijeru koja je prekinuta na vrhuncu. Bio je pjesnik i borac, komesar. Josip Beker je bio publicist, sindikalist, birokrat. Razlika između ova dva lika je ogromna, ali oba zaslužuju pažnju i zbog svog rada i zbog svojih misli.

Josip Beker nije imao šanse da bude pobjednik jer se vezao uz socijaldemokraciju koja je u Europi poslije Prvoga svjetskog rata bila obezvrijeđena upravo zato što je glasovala tijekom rata za ratne kredite. Radni narod nije više vjerovao socijaldemokratima ni njihovoj demokraciji ni u Engleskoj ni u Francuskoj i ona se i ondje borila za svoj opstanak. U drugim zemljama, pak, socijaldemokracija bila je najugroženija politička stranka. Tražilo se nešto novo, a to je nađeno u diktaturama, u nacional-socijalizmu, u fašizmu, u komunizmu i boljševizmu. Bili su to još neispitani i neiskušani sustavi i radni ljudi, desetljećima tlačeni, tražili su nešto novo.

Pokušaj jugoslavenske vlade da iskoristi socijaldemokraciju radi upravljanja sindikatima i osiguravajućim zavodima već je nekoliko godina nakon Prvoga svjetskog rata bio od radništva prepoznat i socijaldemokrati su ostali bez članova i simpatizerta, te se njihov rad sveo na čisto vegetiranje. Uzalud se Beker, Vitomir Korać, Haramina, Živko Topalović i drugi muče da ojačaju socijaldemokraciju i da joj daju neki organizacijski oblik. Oni preživljavaju zahvaljujući financijskoj pomoći države. Bilo je među njima i poštenih ljudi. Josip Beker je bez sumnje takav. Nije se vezao uz naciste kako je to učinio Živko Topalović tijekom Drugoga svjetskog rata, već je stradao zbog svojih socijaldemokratskih uvjerenja koja nikada nije mijenjao vjerujući u englesku demokraciju poput Vinka Kriškovića, zadnjeg podbana Hrvatske i Slavonije 1918. godine. Beker je ostavio vrlo mnogo članaka, često i nepotpisanih, pišući uvodnike u novinama koje je uređivao, a koji zapravo pokazuju nezavidan položaj socijaldemokracije u Hrvatskoj i Jugoslaviji koja je posli-

je 1918. bila od režima samo trpljena kao neopisana struja koja može poslužiti akciji smirivanja radnika, ali čije zahtjeve, prijedloge, pa prema tome ni rad ne treba previše cijeniti, jer iza nje ne stoji masa.

Josip Cazi pokazao je ljudskost i zbrinuo Bekera u najboljem civilnom staračkom domu Zagreba, gdje je ovaj imao svu njegu, mogućnost da čita i da pristojno dočeka smrt. Ja sam napisavši biografsku natuknicu za Bekera prestala odlaziti k njemu, zadržavši ga u ugodnom sjećanju kao ugodnog, strpljivog i ugodnog sugovornika. S koliko sam nestrpljenja čekala da se spusti njegovo dizalo i da on izađe iz njega na razgovor sa mnom. Beker je više puta spomenuo svoju zahvalnost Caziju jer mu je omogućio kvalitetnu starost.

Ono što se nije moglo napisati prije, može se sada. Tj. da su komunisti i socijaldemokrati izrasli na istoj osnovi. U studenome 1990. održan je posljednji kongres SKH i izdana prva konvencija SDP-a, tj. Stranke demokratske promjena, a na Drugoj konvenciji stranke 9. studenoga 1991. SDP je preimenovan u Socijaldemokratsku partiju Hrvatske - Stranku demokratskih promjena.¹⁵ Stipe Šušvar je dao ostavku na članstvo u Savezu komunista Hrvatske jer to više nije lijepa partija, smatrajući da dolazi do promjena koje ne potvrđuju kontinuitet s prošlošću ljevice.¹⁶ Zapravo preimenovanjem SKH-SDP-a u Stranku demokratskih promjena započela je prva faza transformacije hrvatskih komunista u socijaldemokrate, ali je još uvijek ostala i stara Šušvarova grupa koja se držala diktature proletarijata, revolucionarnog prava i kolektivizma dok se nova struja opredijelila za demokratsku koncepciju, princip evolucije, pravne države i individualizam. Započeo je proces obrnuti od onog koji je izvršen na Drugome vukovskom kongresu KPJ (SRPJ)(K) u svibnju 1920. kada su se socijaldemokrati podijelili na komuniste i socijaldemokrate. Račan je bio na čelu ove metamorfoze i dao je u prosincu 2003. izjavu da je dobrovoljno postao socijaldemokrat "vlastitom evolucijom". Kaže: "Vlastitom evolucijom rješavao sam probleme koje sam vidio oko sebe. Postao sam zagovornikom demokracije i pluralizma pri kraju socijalističkog razdoblja, shvativši insuficijenciju sustava kojem sam pripadao."¹⁷ Račan smatra da prijelaz iz komunista u demokratu nije negativan. Mislim da komunisti i socijaldemokrati nisu nikada trebali biti tako žestoki protivnici, pa bi se možda uštedjele mnoge muke svim narodima u Europi i svijetu, i nikada se ne bi mogao tako uspješno razviti Mussolinijev fašizam, Hitlerov nacional-socijalizam pa i ono što se razvilo u Hrvatskoj 1941. - 1945. godine.

¹⁵ Zdenko DUKA, *Račan: Biografija*, Zagreb 2005., 65 i 67. No tek 1999. Socijalistička internacionala je primila u članstvo SDP, primivši Akciju socijaldemokrata i Socijaldemokratsku uniju.

¹⁶ Z. DUKA, n. dj., 60-61.

¹⁷ Isto, 62-63.

¹⁸ Živko Topalović se vezao tijekom rata uz Nedića pa su ga partizani 1945. osudili na smrt.

Cazi i Beker su se počela baviti organiziranjem radnika i oba su u tome imala uspjeha, s time da je Cazi kao mlađi, borbeniji, prodorniji, pismeniji, trajao dulje a uz to se uklopio u politički sustav Titove Jugoslavije. Cazi je stigao na sam vrh politike i umro tijekom jedne sjednice u CK SKH u Zagrebu, gdje se pokazalo da je intervencija stigla prekasno i da u CK SKH nisu računali da srčani udar može čovjeka zateći posvuda, pa tako velika društvena ustanova nije imala pri ruci liječnika, niti su dizala bila spremna za prihvrat teških bolesnika.

Gruba represija komunista nad političkim neistomišljenicima trajala je mnogo desetljeća i Beker nije dočekaio nikakvu rehabilitaciju. Umro je zaboravljen, iako je njegova uloga u borbi za bolji položaj radničke klase pozivom na međunarodne konvencije i borbu socijaldemokrata II. internacionale (amsterdamske) bila velika, i mogli bismo čak reći u određenom razdoblju i u vrijeme žestokih progona komunista, dosta uspješna. Beker je, naime, djelovao u okviru jugoslavenske socijaldemokracije gdje je bio jedan od glavnih ljudi Živko Topalović, ali nakon povratka u Zagreb i napuštanja Beograda možemo zaključiti da se Beker nije slagao s unitarističkim koncepcijama Topalovića.¹⁸

Političke prilike bile su sklonije Caziju nego Bekeru. Beker je bio pristaša socijaldemokratskog pokreta koji je bio moderan u njegovoj mladosti i koji je tada dominirao radničkom scenom među obrtničkim i industrijskim radnicima do Prvoga svjetskog rata kada socijaldemokratska stranka i sindikati dominiraju radničkim pokretom u Hrvatskoj. Nakon toga počinje opadati i nije ju od srozavanja mogla spasiti ni sklonost države da je prizna vodećom strankom među radnicima. Beker sve više tone, sve se više povlači u pozadinu i tako i umire, bez odjeka u javnosti, koja ga je zaboravila već za njegova života.

S Cazijem je obrnuto. No i on je ostao principijelan idejama koje je usvojio u vrlo ranoj mladosti. No to su bile komunističke ideje. Njegov život i rad bili su vezani uz sudbinu komunističkog pokreta i kada je on bio jak, bio je jak i Cazi. Izrastavši u vodeću partiju koja je izašla i kao pobjednica u ratu, Cazi je ostao u njezinim prvim redovima, te je zauzimao istaknute i vodeće pozicije u sindikalnim organizacijama sa znatnim utjecajem i na razvoj industrije u Hrvatskoj pu godinama poslije rata. Do kraja života Cazi je ostao borac i tako je i umro nakon govora na sastanku u zgradi Centralnog komiteta KPH. Cazi je bio priznat za života i poslije smrti pri čemu naglašavam da su njegove kvalitete kao čovjeka bile dokazane i time što je pomogao Bekeru da provede dostojno svoje zadnje dane, a i svojoj Slavoniji za čiju se industriju i radništvo brinuo poslije 1945. godine.

SUMMARY

JOSIP CAZI, SLAVONIAN COMMUNIST AND JOSIP BEKER, SLAVONIAN SOCIAL DEMOCRAT: A REFLECTION ON THEIR COMPARABILITY

In this article, the author compares the work of two individuals who left a great impression on the organization of the Croatian workers' movement and unions from 1918 to the 1980s. Josip Cazi had a communist orientation; Josip Beker was a Social Democrat. Cazi promoted revolution, Beker social reform. From the beginning, both were quite active in Slavonia. During the Second World War, Cazi was a member of the Partisan movement, while Beker, because of his anti-fascist beliefs, spent the whole war in prison. After 1945, Cazi made an impressive career for himself, whereas Beker lived on the margins of social developments.

Key words: Compared Biographies, Communism, Social Democracy, Slavonia